

TEMA 6.

LA CRISI DE L'ANTIC REGIM: REVOLUCIÓ LIBERAL I REACCIÓ ABSOLUTISTA (1789-1833).

Durant el primer terç del segle XIX es va produir a Espanya el pas de l'Antic Règim al liberalisme. La crisi de l'Antic Règim s'ha d'emmarcar dins el context internacional del moment: la revolució industrial a Gran Bretanya, la influència de les idees il·lustrades i les revolucions polítiques en els Estats Units (1796) i en França (1789). A Espanya la substitució del vell ordre polític no va ser sobtada, dins l'enfrontament entre el liberalisme i l'absolutisme es va mostrar clarament la força de les tradicionals classes privilegiades i la feblesa de les forces liberals. Fins el final del regnat de Ferran VII, el 1835, no s'hi va establir definitivament un règim polític liberal. De tota manera, el canvi polític no va anar acompanyat d'un autèntic canvi social i econòmic.

1. LA GUERRA DEL FRANCÈS I L'OBRA DE LES CORTS DE CADIS.

1.1 El regnat de Carles IV (1788-1808).

El rei Carles IV accedí al tron espanyol l'any 1788, i immediatament es va veure desbordat per la complexa situació creada per la Revolució Francesa (1789). Les possibilitats de que s'estengués a Espanya la ideologia revolucionària van propiciar la congelació de totes les reformes iniciades durant el regnat de Carles III i va apartar del govern als vells ministres il·lustrats. Floridablanca va ser substituït per Aranda i aquest, al seu torn, per **Manuel Godoy** el 1792. Aquest va vacil·lar entre el temor a França i l'intent de pactar-hi per tal d'evitar l'enfrontament amb el poderós exèrcit napoleònic. Finalment l'execució a la guillotina del rei francès Lluís XVI el 1793 va provocar la declaració de guerra a la república francesa. El conflicte se saldà amb la derrota espanyola i l'acceptació de la pau mitjançant la signatura del **Tractat de Basilea (1795)**. A partir d'aquest moment Godoy optà per una estratègia d'aliances i pactes amb França per tal de lluitar contra Anglaterra. Espanya va perdre la seva flota a la Batalla de Trafalgar (1805) la qual cosa significà la impossibilitat de mantenir obert el comerç amb les colònies americanes. El 1807 és signat un nou pacte amb França: el **Tractat de Fontainebleau** pel qual es permetia a Napoleó i els seus exèrcits travessar el territori espanyol per atacar Portugal, aliat d'Anglaterra. Aquest tractat, de fet, deixava les mans lliures a Napoleó, ja emperador, per actuar el territori espanyol.

1.2 La Guerra d'independència (o del Francès) (1808-1814).

Aquesta guerra té un doble caràcter. D'una banda, és un episodi bèl·lic (resistència a una ocupació exterior), però també constitueix el primer intent de revolució liberal a la història d'Espanya. Això es deu a que la guerra suposà l'enfonsament de les institucions pròpies de la monarquia absoluta espanyola i l'aparició, a la zona resistent a la invasió, d'unes noves institucions (**Juntes, Corts de Cadis**) i normes legals (**Constitució de 1812**) que descansaven en principis liberals i que vulneraven els principis de l'absolutisme (sobirania reial d'origen diví, concentració de poders en mans del monarca, inexistència d'una declaració de drets i llibertats, etc.).

El motí d'Aranjuez i l'inici de la Guerra del Francès.

Després de l'ocupació de Portugal, un exèrcit francès, conduït per Murat, es dirigí a Madrid. Davant d'això, la cort es traslladà a Aranjuez i Godoy aconseguí de convèncer Carles IV de la necessitat que la família reial anés a Andalusia camí d'Amèrica. Aquesta decisió fou aprofitada pels nobles partidaris de l'infant Ferran per promoure una revolta popular al palau **d'Aranjuez (març 1808)** La intenció era treure Godoy del poder i aconseguir la substitució del rei pel seu fill. Godoy fou empresonat i destituït, i Carles IV abdicà (19 de març) en el seu fill, Ferran VII. El nou monarca i el seu pare van demanar la mediació de Napoleó. Aquest els va convocar a Baiona i va aconseguir arrencar les successives abdicacions de Ferran VII a favor del seu pare Carles IV i la d'aquest a favor seu. Immediatament després, Napoleó va lliurar la

corona espanyola al seu germà Josep I Bonaparte. Per tal de donar un caràcter modernitzador a la nova monarquia va reunir a Baiona, el juny de 1808, unes corts espanyoles que van promulgar una mena de constitució (**l'estatut de Baiona**) que adoptà reformes importants per tal d'acabar amb l'Antic Règim.

El descontentament popular es manifestà contra el destronament dels borbons i el **2 de maig** s'inicià un aixecament popular espontani a Madrid contra la presència francesa. Encara que va ser durament reprimat per les tropes franceses de Murat, el seu exemple va recórrer ràpidament el país i molt aviat van sorgir arreu **Juntes d'armament i defensa** que van reaccionar enfront del desconcert o del simple sometiment de les autoritats.

Evolució del conflicte.

Les Juntes adoptaren la missió d'organitzar l'aixecament militar contra les tropes franceses. Per altre banda, restes de l'exèrcit regular derrotaren sorprenentment les tropes franceses a **Bailén** (agost de 1808). Aquesta victòria va permetre als patriotes l'organització de juntes provincials, que es coordinaven en l'anomenada **Junta Central Suprema**. Aquesta Junta assumeix els poders d'un país on les velles institucions eren incapaces de reaccionar davant l'invasor. Amb una pràctica revolucionària i en nom de la sobirana nacional, la Junta, que reconeixia a Ferran VII com a rei, va nomenar una regència i convocar unes corts per organitzar políticament la situació mentre no tornés el monarca. Mentrestant, la resistència popular creà una particular forma d'organització armada: les **guerrilles** i partides que varen mantenir dispersos i ocupats nombrosos contingents francesos. Igualment ciutats com **Saragossa i Girona** varen mantenir una aferrissada resistència als setges als quals varen ser sotmeses.

L'evacuació de Madrid i la difícil situació de l'exèrcit francès a conseqüència de la batalla de *Bailén* van decidir Napoleó acudir a Espanya amb un exèrcit d'uns 250.000 homes de la *Grande Armée*. Això va permetre l'ocupació de pràcticament tot el territori espanyol excepte Cadis i l'enfonsament de l'exèrcit regular espanyol. La resistència a l'ocupació francesa restà limitada a l'acció dels guerrillers que controlaven gran part de les zones rurals i a la intervenció de les tropes britàniques del general Wellington a Portugal.

Des de la primavera de 1812 canvià el signe de la guerra a causa de la retirada de tropes franceses que van ser enviades per Napoleó cap a Rússia. L'afebliment francès provocà una ofensiva conjunta hispanobritànica que donà el triomf a aquests a les batalles de **Arapiles, Vitòria i San Marcial**. El desembre de 1813 Napoleó signà amb Ferran VII el **tractat de Valençai** pel qual acceptà el retorn d'aquest al tron. El 1814 es retiren les tropes franceses i Ferran VII torna a ser rei d'Espanya.

Les diferents opcions polítiques.

Mentre tenia lloc una guerra d'alliberament contra l'exèrcit francès va néixer un moviment revolucionari impulsat per minories liberals i reformistes que actuaren davant la inactivitat de les autoritats precedents, sempre reconeixent la figura de Ferran VII com rei d'Espanya. **Els liberals** pertanyien a la intel·lectualitat i a la burgesia mitjana. Influïts pels principis ideològics de la Revolució Francesa representaren el sector políticament més actiu del moment. Defensaven els principis de sobirania nacional, divisió de poders, Constitució, i dissolució de la societat estamental.

Un grup important d'intel·lectuals que s'oposaven a Napoleó són anomenats **Jovellanistes**, perquè adoptaren la línia de pensament il·lustrada de Jovellanos. Esperançats amb la monarquia de Ferran VII com a fórmula capaç de complir el programa del despotisme il·lustrat, representaven l'intent d'harmonitzar reformes modernitzadores amb l'existència de les institucions tradicionals.

Els afrancesats constituïen un grup pertanyent a les capes més altes de la societat que acceptaren la legitimitat de Josep I. Veien el règim napoleònic l'única opció de dur a terme les reformes il·lustrades que defensaven.

Tanmateix, la gran massa de la població es va mostrar indiferent a un plantejament polític clar. Influïda pel clergat i per un pensament tradicional van participar en la guerra impulsats per l'odi a l'ocupant amb una actitud reaccionària.

1.3. Les corts de Cadis

Davant l'ocupació francesa les institucions absolutistes (junta de govern, *Consejo de Castilla*), incapaces de reaccionar i, en alguns casos, col·laboradores amb els francesos s'enfonsaren. Les Juntes provincials encarregades d'organitzar la resistència enviaren representants per formar una **Junta Central**. La Junta en absència del monarca es declarà suprema i governativa. Actuació que, de fet, es podria considerar revolucionària. La Junta Central, incapaç d'organitzar l'oposició al francès i aïllada a Cadis, va decidir autodissoldre's el 1810 i encarregar a una regència la convocatòria a Corts.

A la convocatòria a Corts apareix el primer triomf liberal en aconseguir que es formi una cambra única (un home, un vot) davant l'opció estamental (un estament, un vot). L'ocupació del territori i l'aïllament de Cadis obligà a elegir un important nombre dels diputats entre els refugiats de les diferents províncies. Així es forçà una majoria representant del sector liberal que va imposar la idea de que a les Corts residia la sobirania de la nació.

Les Corts celebraren sessions entre 1810 i 1813 i varen realitzar una important tasca per desmuntar les bases de l'Antic Règim i establir el primer règim liberal de la història d'Espanya. Ràpidament els legisladors impulsaren un seguit de disposicions pròpiament liberals: supressió de la Inquisició, llibertat d'impresca, de propietat, d'indústria i comerç, expropiació de béns de convents, limitació dels *mayorazgos*, etc. Però el principal treball de les Corts va ser la discussió i aprovació de la Constitució de 1812.

La Constitució aprovada a Cadis el 1812 fou el resultat d'un compromís entre els liberals i els absolutistes, però més aviat favorable als liberals. Així, es proclamà la **sobirania nacional** i la **divisió de poders** (executiu, legislatiu i judicial). El Catolicisme va ser proclamat com a religió de l'estat. Es determinava la igualtat jurídica dels ciutadans davant la llei i es reconeixia una àmplia declaració de drets bàsics. Se suprimia el règim senyorial. Les Corts serien elegides per sufragi quasi universal masculí indirecte.

Quant a les autoritats franceses, Josep I intentà impulsar certes reformes cap a una modernització d'Espanya. Així, el 1808 una assemblea de notables designats per les autoritats franceses aprovà un text ja redactat: l'**Estatut de Baiona**. Aquest introdueix algunes reformes liberals: supressió dels privilegis de la noblesa i el clergat, llibertats econòmiques, desamortització, desvinculació de les primogenitures, certa llibertat de premsa, racionalització de l'administració, promoció de l'ensenyament, supressió de la inquisició, etc.

1.4. Conseqüències de la Guerra del Francès.

El 1814 les conseqüències de la guerra es van fer notar a Espanya. Des del punt de vista econòmic la guerra provocà destruccions d'edificis i ciutats (Girona, Saragossa, Salamanca), desmantellament de fàbriques a Catalunya i Andalusia, abandonament dels camps, etc. A més, s'accentuà el dèficit financer de la monarquia espanyola per les enormes despeses que representaren les maniobres militars, així com per la disminució d'ingressos procedents del comerç amb Amèrica. Així mateix la guerra va comportar un desastre demogràfic a causa de la duresa dels combats, les represàlies, la fam i les epidèmies. Sembla que hi hagué 500.000 morts espanyols, 200.000 francesos i 60.000 d'altres països. A més, al final de la guerra s'exiliaren unes 12.000 famílies (principalment afrancesats i liberals) per por a la repressió practicada per Ferran VII. Igualment el final de la guerra provocà l'exili de molts d'intel·lectuals (liberals i afrancesats). A més durant el conflicte es destruï o fou expropiat abundant patrimoni artístic.

Des del punt de vista polític, la guerra fomentà el sentiment patriòtic espanyol (fins aleshores molt limitat) i representà un moment d'extraordinària difusió del liberalisme. Tot i que Ferran VII reimplantà la monarquia absoluta el 1814, la Constitució de Cadis va constituir un punt de referència fonamental per la lluita dels sectors liberals per destruir l'Antic Règim a Espanya. Finalment, representà una passa inicial per al procés d'independència de l'Amèrica espanyola amb la formació de juntes que es feren càrrec del poder. Però, aquestes juntes americanes anaren preparant l'emancipació dels seus països, que tingué lloc principalment durant el regnat de Ferran VII, després d'unes dures guerres en què destacaren generals com Bolívar i San Martín.

2. EL REGNAT DE FERRAN VII (1814-1833).

2.1 El retorn del rei i la reacció absolutista (1814-20).

El 22 de març de 1814 Ferran VII tornà a Espanya. La regència i les Corts ordinàries eren les màximes autoritats del país i la seva intenció era fer jurar immediatament al rei la Constitució. Però Ferran VII, a la seva entrada, rep mostres d'un enorme fervor popular. Igualment els sectors més conservadors s'apressaren a donar-li mostres del seu desig de derogar la legislació liberal i restaurar el poder absolut ("**Manifest dels Perses**", signat per un centenar de diputats). Aprofitant-se d'aquesta conjuntura, el **general Elío** es pronuncia a prop de València. El rei es decideix a proclamar el decret del 4 de maig de 1814 mitjançant el qual abolí la Constitució de Cadis i tota l'obra legislativa de les Corts. Els dies següents es va restaurar tota la legislació anterior a 1808, la Inquisició i els senyorius. Aquestes decisions foren acompanyades d'una dura repressió contra els liberals, forçats a la clandestinitat o a l'exili. L'ambient a Europa facilità el retorn a l'absolutisme després de la derrota de Napoleó i l'inici de la Restauració, **Congrés de Viena (1815)** i la **Santa Aliança**.

El règim absolutista de Ferran VII hagué de fer front a l'**emancipació de les colònies americanes**. En un primer moment les juntes creades en plena guerra del francès proclamaren la independència. Però, llevat de Buenos Aires, la revolució va ser pràcticament sufocada. Al cap de poc temps va ressorgir el moviment independentista, que ara comptava amb dos figures militars que encapçalaren l'emancipació: **José de San Martín** i **Simon Bolívar**. Bolívar aconseguí la independència de Colòmbia i Veneçuela. L'exèrcit de San Martín, un cop proclamada la independència de l'Argentina (1816), va travessar els Andes i va aconseguir la independència de Xile. La darrera gran batalla de l'emancipació va ser la d'Ayacucho (Perú, 1824), que va comportar la desaparició de la resistència espanyola.

Del procés d'emancipació de les colònies americanes es derivà un enfonsament de la hisenda espanyola ja debilitada per la guerra i pel restabliment dels privilegis del clergat i la noblesa. La càrrega fiscal va recaure exclusivament en els sectors populars (sobretot el camperolat), per la qual cosa s'inicià un creixent descontent contra la política absolutista.

Malgrat la repressió implantada pel règim de Ferran VII, l'oposició liberal es reorganitzà a través de societats secretes com la maçoneria i, sobretot, de l'exèrcit: un ampli sector de militars, influïts pel contacte amb anglesos i francesos durant la Guerra del Francès, s'identificaven amb el liberalisme i se sentien atrets per la possibilitat de tornar al règim constitucional mitjançant un pronunciament. Així, entre 1814 i 1820 hi hagué diversos pronunciaments fracassats, com el del general Lacy, que el 1817 s'aixecà a Catalunya. Finalment, el 1820, va triomfar un pronunciament militar liberal.

2.2 El Trienni Liberal o Constitucional (1820-23).

L'1 de gener de 1820 el comandant **Rafael de Riego** es pronuncià a **Cabezas de San Juan** i, després de tres mesos de lluita i confusió, forçà Ferran VII a jurar la Constitució de 1812, obrint així un període de govern liberal que va durar tres anys. El nou règim intentà, amb grans dificultats, reposar l'obra de les Corts de Cadis: desamortitzacions, abolicció del règim senyorial, reforma fiscal, supressió dels gremis i les duanes, llibertat d'impremta, abolicció de la Inquisició, proclamació de drets i llibertats individuals. Per defensar el règim liberal es crearen unes milícies nacionals, integrades per voluntaris.

Les Corts de 1820 van comptar amb l'oposició de Ferran VII que es va fer servir de tots els recursos constitucionals, com el dret de veto, per frenar les reformes. Aquesta actitud va originar l'escissió entre els liberals moderats -partidaris de mantenir importants prerrogatives per al monarca- i els exaltats que optaven per la limitació del poder del monarca. Els sectors absolutistes, integrats per membres del clergat, la noblesa i els propietaris, formaren partits realistes que varen promoure la creació d'una regència. Tanmateix una gran part del camperolat es trobava sota la influència del conservador clergat rural limitant la base social del règim.

Durant els dos primers anys governaren els **liberals moderats**, amb **Martínez de la Rosa** com a cap de govern. Malgrat la seva política conciliadora, varen haver de fer front a diversos alçaments absolutistes, com l'anomenada **Regència d'Urgell** (el 1822, s'estableix un breu govern absolutista en aquesta comarca). A partir de 1822 governen els **liberals exaltats**, amb **Evaristo San Miguel** com a cap de govern. Un cop més van quedar abolits els privilegis de classe amb la supressió de les senyories i la imposició de càrregues tributàries a l'Església. La Inquisició va ser abolida un altre cop i ja no va tornar a ser instaurada.

El triomf dels liberals a Espanya va tenir àmplies repercussions. En el pla internacional animà l'esclat dels moviments revolucionaris liberals al Piemont i a Nàpols. Això va provocar el recel de les potències absolutistes europees que varen respondre a la petició d'intervenció feta per Ferran VII. La **Santa Aliança** (Àustria, Prússia, Rússia amb suport puntual de França i Gran Bretanya) s'havia compromès a fer front a qualsevol intent d'expansió de la revolució liberal. En el **congrés de Verona (1822)** es va acordar la intervenció contra els governs liberals d'Espanya i Portugal. Finalment el 1823 té lloc la invasió d'Espanya, principalment per tropes franceses ("**cent mil fills de Sant Lluís**"), que restableixen Ferran VII com a monarca absolut.

2.3 Ominosa dècada (1823-33).

Ferran VII va dur a terme una persecució implacable contra els liberals i la Constitució fou novament abolida. A través de tribunals militars i d'un nou cos de policia es va processar, empresonar o executar (Riego) qualsevol persona sospitosa de liberalisme. Molts optaren per l'exili, on varen mantenir una continuada activitat conspiradora. Entre 1826 i 1830 protagonitzaren diverses conspiracions i pronunciaments, com el de **Torrijos**. Aquesta oposició fou reprimida sense contemplacions (execucions de Torrijos i de Maria Pineda)

La difícil situació econòmica de la Hisenda pública forçà el monarca a aproximar-se a sectors de l'absolutisme moderat. Així, foren dutes a terme una sèrie de reformes econòmiques i administratives. Però, els **apostòlics** (ultra-realistes), partidaris de l'absolutisme a ultrança, s'oposaren al rei. Demanaven la restauració de la Inquisició, el retorn a les antigues tradicions forals i consideraven que el rei era massa transigent amb els liberals. Progressivament s'identificaren amb el germà del rei **Carles M. Isidre**, successor a la corona en no existir descendència de Ferran VII. Davant el petit gir de la política reial el 1827, els grups conservadors es van aixecar contra el rei (guerra dels malcontents). Es tractava principalment de clergues, nobles i una part del camperolat fortament afectat per la crisi econòmica.

Els darrers anys del regnat de Ferran VII varen estar marcats per l'anomenada qüestió successòria. Ferran VII, sense descendència d'anteriors matrimonis, va casar-se amb Maria Cristina de Nàpols i, el 1830, va tenir una filla, Isabel, que segons la "**Ilei sàlica**" no podia regnar. Però el març de 1830 fou publicada la **Pragmàtica Sanció**, que anul·lava l'impediment femení a l'accés a la corona i restablí el sistema tradicional de successió. D'aquesta manera, la corona li correspondria a Isabel, primera filla del matrimoni en contra dels interessos de Carles M. Isidre. Els antics apostòlics, partidaris de Carles, es negaven a reconèixer la situació i jurar la nova hereva. El 1832 intentaren, mitjançant els anomenats "**successos de la Granja**", obligar Ferran VII a derogar la Pragmàtica Sanció, però fracassaren. Finalment, el setembre de 1833 es produí la mort del rei i Isabel fou proclamada reina. La seva mare M. Cristina assumí la regència. Els carlins no acceptaren la decisió i iniciaren un alçament que provocà l'inici d'una guerra civil que no finalitzà fins la seva derrota el **1839**.